

ЕКОНОМІКА

Сергій Шкарлет

●

ПЕРВИННІ ЗАСАДИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Формування ринкових відносин у сфері господарювання значною мірою змінило механізм економіко-правового впровадження господарської діяльності на теренах колишнього СРСР. Сучасні економічні реформи у край кута ставлять проблемні питання щодо здатності підприємства до адаптації та наявності уміння виживати у надзорстких умовах конкурентної боротьби, з одного боку, та підвищення криміналізації (у тому числі в економічному аспекті) суспільства, з іншого.

Такий стан справ у економіко-правовому та соціальному полі реалізації підприємницьких ініціатив в Україні вельми сприяє зародженню багатьох нових внутрішніх та зовнішніх небезпек, а також реальних і потенційних загроз фінансово-господарській діяльності підприємств, яка, навіть за структурно-функціональним визначенням [1], є сама по собі достатньо складним і ризикованим заняттям, що викликає відповідну реакцію на імовірні загрози і небезпеки, першоджерелами яких, згідно з видом діяльності [4, 6, 11, 12, 15], є:

* цільова орієнтація економічних агентів на платоспроможний попит споживачів;

* приватна ініціатива підприємців, які, у власну чергу турбуючись про збільшення до максимуму своїх прибутків, так чи інакше орієнтуються на ринкові умови господарювання і на зниження власних витрат;

* підтримка конкурентної боротьби з визнанням успіху одних та економічної неспроможності інших відносно зростаючого ринкового попиту щодо якості та асортименту запропонованих споживачам товарів і послуг.

Також треба враховувати і той спадок, що залишає за собою адміністративно-планова економіка у господарській діяльності підприємств, котрий формувався протягом багатьох десятиліть і набув деяких специфічних характеристик усталеного господарювання, з яких, перш за все, треба виділити не орієнтацію на ринок, а скоріше нав'язування йому результатів праці, досягнутих на досить повільно оновлювальних виробничих технологіях, не залишаючи при цьому споживачам іншого товарного вибору.

Під тиском вищенаведених фактів спостерігаємо й тотальне погіршення загального стану національної економіки і наявність макроекономічних деформацій різного рівня та певну кількість інших об'єктивних факторів, що формують узагальнено-державну економічну небезпеку (кризу), а саме:

* соціально-економічна напруженість (низький рівень доходів населення, позитивні тренди показників безробіття, висока плинність персоналу) та зниження ступеня відповідальності персоналу за формування іміджу підприємства та

забезпечення його конкурентної переваги;

- * високий рівень криміналізації економічних відносин; встановлення контролю з боку кримінальних структур над багатьма секторами економіки; злочинні економічні дії проти власності і власників, проти інноваційних і конкурентних переваг;

- * двосидина проблема високого рівня монополізації ринків і одночасне всебічне посилення конкурентної боротьби на внутрішніх і зовнішніх ринках як між вітчизняними, так і між закордонними економічними агентами;

- * недосконалість чинного законодавства щодо розвитку підприємництва, відносин власності, оподаткування, банкрутства тощо;

- * відсутність практичного досвіду керівників та власників українських підприємств у розробці та реалізації засобів і методів економічного захисту підприємства та формування економічної безпеки підприємства впродовж усього його життєвого циклу.

Оскільки наведена узагальнено-державна економічна небезпека (криза) має комплексний характер, тому що закладає основу виникнення стану економічної небезпеки у глобальному масштабі для усіх підприємств та передусь подальшому формуванню їх неспроможності і навіть банкрутства, ми вважаємо за необхідне охарактеризувати її ширше. Вищезгадана узагальнено-державна економічна небезпека (криза) зумовлює: по-перше, фінансову неспроможність і загальну дестабілізацію економіки країни шляхом ослаблення та розірвання узгодженого зв'язку між найважливішими елементами фінансової системи - державними фінансами, Державним бюджетом і фінансами підприємств [16, 18, 19, 21, 22]; по-друге, залежність економічних реформ в Україні (з початку 1992 року і дотепер) від послідовного коливання впливів політичних причин та чинників як на розробку, так і на реалізацію реформаторських планів у цьому аспекті «першість політики над економікою» ще досі перебороти не вдалося [8, 13, 14].

Така ситуація формує певні політичні першоджерела виникнення узагальнено-державної економічної небезпеки в суспільстві та підприємницькій діяльності України, елементами якої в конкретному випадку є [8]:

- * перетворення боротьби за владу між політичними елітами, що сформувалися в державі і перетворюються в головний чинник її функціонування, у найсильніший імпульс процесів її самореформування;

- * відсутність скільки-небудь цілісної, безпротирічної стратегії перетворення суспільства та економіки на рівні номінального політичного центру - федеральних органів влади;

- * практично повна руйнація старих і відсутність нових механізмів реалізації державної політики як на рівні центру, так і по лініях взаємозв'язку центру з регіонами і держави з економічними суб'єктами;

- * зростаюча відчуженість основної маси населення від політичних процесів у країні;

- * різке падіння престижу структур влади, політичних організацій та лідерів;

- * уявлення про політику як про гру різноманітних угруповань, не спроможних захищати інтереси суспільства і громадян.

Проблема формування узагальнено-державної економічної небезпеки в усіх її аспектах постійно піддається дискусіям, але й дотепер повністю не вирішена.

Попри досі існуючі небезпечні тенденції соціально-економічного та політичного розвитку України мають місце і суттєві позитивні зміни. Перш за все це стосується подальшого переходу від адміністративно-планової до ринкової системи господарювання, розвитку відносин власності, ставлення до конкуренції як до господарського устрою та першоджерела економічного прогресу.

Мета цієї статті полягає у науковому обґрунтуванні термінології та узагальненні структури щодо категорії «економічна безпека підприємства».

На фоні такої трансформації загальноекономічних відносин, зміни відносин власності та конкуренції вельми важливими стають питання причин економічних

небезпек, кризового стану і неспроможності суб'єктів підприємництва, що поступово мають бути закладені у психологію власника та завдяки яким здійснюється завчасне подолання небезпечних (загрозливих) тенденцій фінансово-господарського розвитку підприємств. У такому аспекті безпека економічної діяльності є життєво-необхідною умовою і основним стимулюючим принципом функціонування усіх шаблів економіки. Економічна безпека стає комплексною, суспільною і соціальною потребою усіх економічних агентів.

Як відповідь на ситуацію, що склалася, перед власниками і керівниками усіх рівнів підприємств постає надзвичайно актуальне стратегічне, науково-прикладне завдання щодо забезпечення їх: по-перше, комплексом засобів формування економічної безпеки підприємства на всіх етапах його життєвого та операційного циклів задля стабільної й прибуткової виробничо-господарської діяльності; і, по-друге, механізмами антикризової діагностики, оцінки і протидії внутрішнім та зовнішнім, потенційним і реальним кризовим проявам та недопущення руйнації соціально-економічного стану підприємства.

У такому аспекті актуальності стратегічних підприємницьких завдань формується негайна потреба в наявності у власників та керівників усіх рівнів підприємств України глибинних знань теоретичної сутності та прикладних властивостей категорії «економічна безпека», усвідомлення та наукового розуміння її завдань, функцій, об'єктів посягання, суб'єктів економічної безпеки, а також суб'єктів та джерел реальних і потенційних загроз фінансово-господарської діяльності підприємства зокрема та його існування як економічного агента взагалі. Зазначимо, що всебічне, ґрунтовне володіння науковими та прикладними аспектами проблеми формування економічної безпеки підприємства дозволить керівникам сформувати професійне бачення (vision) щодо основних напрямків і заходів забезпечення завчасної діагностики, оцінок та протидії внутрішнім, зовнішнім, потенційним і реальним загрозам та небезпекам впровадження фінансово-господарської і соціально-економічної діяльності підприємства.

Таким чином, у науковому інструментарії економіки підприємств існує об'єктивна і актуальна необхідність комплексного розгляду сутності, ключових рис і визначень, етапів, функцій, змісту, структури та особливостей, по-перше, поняття «економічна безпека підприємства» і, по-друге, процесу діагностики, оцінки та формування економічної безпеки підприємства.

Формула поняття «економічна безпека підприємства», на нашу думку, є підмножиною законодавчо-визначеної категорії «національна безпека» [2, 3], проте ще досі не існує однозначного тлумачення цього об'єктивного поняття сучасної економічної науки, і цей факт у черговий раз доводить складність, багатогранність та неоднозначність поняття «економічна безпека». На даний час в економічній літературі зустрічається ряд публікацій, серед авторів яких варто відмітити О.М.Бандурку, В.Е.Духова, В.М.Поповича, В.М.Геєця, Г.В.Задорожного, П.А.Іващенко, В.І.Муньтяна, С.Л.Стрельцова, В.О.Гончарову та інших. У їхніх наукових працях економічна безпека в основному трактується як: «захист проти корисливих злочинів»; «стан захищеності від внутрішніх та зовнішніх загроз»; «стан ефективності використання корпоративних ресурсів» тощо. Але зазначимо, що у більшості з визначень економічної безпеки, що зустрічаються, порушується вимога комплексності наукового пізнання тому, що йдеться лише про один з аспектів багатогранного процесу формування економічної безпеки, багато ж інших важливих аспектів і характеристик процесу при цьому залишаються поза увагою.

Акумулюючи вже існуючі визначення економічної безпеки та власний досвід стабілізаційних заходів діяльності підприємств, спробуємо зробити найточніше і найкомплексніше термінологічне визначення категорії «економічна безпека підприємства» на підставі структурно-утворюючих компонентів, що відтворюють її динамічну, змістовну, наукову і прикладну сутність.

Як зазначають фахівці, у системі полярних зв'язків розвитку природи і суспільства економічна безпека є відповідною реакцією на загрози і небезпеки

нормальній діяльності всіх суб'єктів господарювання [7]. Тому цілком природно, що саме поняття небезпек та загроз повинне розглядатися як системно- та структурно-утворюючий компонент у понятійно-категоріальному просторі економічної безпеки.

Характеризуючи ключові параметри формування небезпек та загроз, не можна не зосередити увагу на якісних характеристиках цих понять у їх науковій інтерпретації. На жаль, у більшості наукових публікацій між цими поняттями здебільшого не робиться різниці. Між тим, як справедливо зауважують українські фахівці О.М.Бандурка, В.Є.Духов, К.Я.Петрова, І.М.Червяков[7], відмінність між поняттями «економічна безпека» та «економічна загроза» як у кількісному, так і в якісному аспекті, а саме визначається розвитком імовірності втрати активів (у максимально широкому розумінні цього поняття) і перетворення джерела цього розвитку з потенційного у реальний чинник. На підставі вищевикладеного можемо достатньо чітко сформулювати: економічна загроза - це здебільшого якісна категорія, що характеризується як потенційна можливість завдання шкоди економічному агенту з боку окремих чинників (як чітко визначених, так і невідомих) зовнішнього і внутрішнього середовища.

Відповідно до сформульованої дефініції економічної загрози з метою наукової деталізації цього параметру пропонується структурно виділяти у загальній множині економічних загроз природні, антропогенні та антропогенно-природні джерела їх виникнення [7].

Природні джерела економічних небезпек і загроз характеризуються переважно нецілеспрямованим характером впливу, вони є наслідком відхилення від норм рівноваги натуральних процесів у надрах землі, на землі, у воді, на воді, у повітрі, у космосі тощо.

Антропогенні джерела економічних небезпек і загроз у переважній більшості випадків характеризуються цілеспрямованістю впливу, мають соціальне походження і можуть надходити від техніки, технологій, економічної, політичної, правової діяльності людства.

Антропогенно-природні джерела економічних небезпек та загроз у переважній більшості не мають цілеспрямованого характеру і фактично є наслідком зміни і руйнації навколишнього середовища, ноосфери і суспільства в цілому у процесі господарської діяльності людини. Конкретною формою прояву цього виду джерел економічних небезпек та загроз є техногенні та екологічні катастрофи.

У свою чергу поняття економічна безпека набуває здебільшого кількісних ознак і являє собою конкретно-визначену, безпосередню, об'єктивно-існуючу і реальну форму прояву економічної загрози, що має імовірну математичну інтерпретацію. Економічна безпека, на наш погляд, є логічним кількісним детермінантом негативного результату відсутності керівного реагування на економічні загрози, що призводить до припинення фінансово-господарської діяльності підприємства, визнання його банкрутом і, як наслідок, його санації та навіть ліквідації. Варто відмітити, що в такому розрізі економічна безпека як економічний стан та певна характеристика фінансово-господарського та соціального стану підприємства може бути певним чином класифікована за часовими та фіскальними параметрами. За часовими параметрами виникнення та існування вона поділяється на епізодичну, стійку та хронічну [20].

Епізодична економічна безпека може виникати у будь-яких підприємств внаслідок дії обставин непереборної дії або внаслідок планових інноваційно-інвестиційних заходів із визначеним бюджетом надходжень і витрат та схемою відновлення платоспроможності. Епізодична економічна безпека може також виникати на підприємствах із сезонними коливаннями операційного циклу. Варто відмітити, що при цьому значення її кваліфікаційних нормативів не повинні перевищувати певних граничних норм, а економічний агент здатний у чітко визначений час або за чітко визначений період виконати усі види власних зобов'язань.

Стойка економічна небезпека підприємства означає [20], що воно тільки поглинає ресурси або засоби контрагентів (кредиторів) без погашення власної кредиторської заборгованості.

Хронічна економічна небезпека означає, що підприємство поглинає без повернення (навіть без спроби повернення) ресурси інших економічних агентів, власних працівників, акціонерів та інших суб'єктів ринку, додатково формуючи при цьому податкові недоїмки, що певною мірою блокує виконання місцевого та Державного бюджетів, виплату пенсій та інше.

У такому контексті цілком об'єктивним є висновок, що підприємство у будь-якому стані економічної небезпеки завдає шкоди не тільки власному ринковому оточенню (власним контрагентам), а й державі взагалі. Тому таке підприємство обов'язково повинно бути вилучене з підприємницького оточення.

Додатковою суттєвою відмінністю між економічною загрозою та економічною небезпекою можна вважати їх обов'язкове часове розмежування у загальному хронометражі господарської діяльності підприємства. На початку аналітичного огляду щодо поняття «економічна небезпека» справедливо ставилося у залежність її виникнення від відсутності керівного впливу на економічні загрози або налаштування цього впливу тоді, коли вже занадто пізно застосовувати навіть процедури з реорганізації економічного агента. Тому одним із важливих першоджерел перетворення економічної загрози в економічну небезпеку є застосування у менеджменті підприємства неадекватних стилів економічного управління (активне, реактивне і планове) [5, 10] в аспекті прийняття антикризових структурних, організаційних, фінансово-господарських та інших економічно-стабілізаційних рішень. Це може статися тоді, коли стратегія менеджменту фірми базується на принципах активного і реактивного управління, завдяки чому існує деякий визначений часовий інтервал запізнення прийняття відповідних стабілізаційних антикризових рішень. При цьому час запізнення антикризової реакції на процес початку невідворотного погіршення результатів фінансово-господарської діяльності може бути навіть більшим, ніж реальний життєвий цикл суб'єкта підприємництва.

Виходячи з економічної важливості часового параметру можливого запізнення керівної реакції на економічну небезпеку підприємства щодо прийняття стабілізаційних рішень, ми вважаємо за необхідне включити його до базового переліку методичних критеріїв завчасного прогнозування економічної небезпеки підприємства.

У формалізованому вигляді цей критерій прогнозування можливості виникнення стану економічної небезпеки (виходячи з вищенаведеної дефініції цього поняття) може бути відображений як певна цільова функція, що залежить від часу виявлення та подолання небезпечних тенденцій у фінансово-господарській діяльності підприємства [9].

$$K = f(T), \quad (1)$$

де K - імовірна можливість виникнення стану економічної небезпеки;

T - загальний часовий інтервал діагностики економічних загроз і небезпек та формування керівної стабілізаційної реакції підприємства.

При цьому загальний часовий інтервал діагностики економічних загроз і небезпек та формування керівної стабілізаційної реакції щодо формування економічної безпеки підприємства є множиною певних аргументів із сфери визначення функції імовірної можливості виникнення стану економічної безпеки і має такий вигляд [9]:

$$T = \{T_1, T_2, T_3, T_4, T_5\}, \quad (2)$$

де T_1 - часовий інтервал виявлення економічної загрози щодо виникнення

кризового стану в діяльності підприємства;

T2 - часовий інтервал запровадження заходів потенційного попередження перетворення економічної загрози в економічну небезпеку;

T3 - часовий інтервал фактичної ідентифікації стану економічної небезпеки;

T4 - часовий інтервал спізнення щодо початку прийняття стабілізаційних управлінських рішень для нейтралізації економічної небезпеки та виникнення кризового стану діяльності підприємства;

T3 - часовий інтервал подолання економічної небезпеки.

Сублімація вищевикладених теоретичних основ і дефініцій дозволяє нам зробити ключовий висновок, що економічна безпека підприємства являє собою перш за все динамічний системний процес (формалізовані записи (1) і (2)), що структурно складається з трьох обов'язкових компонентів, пов'язаних між собою жорстким кон'юнктивним співвідношенням, і визначається як *«безперервний динамічний процес: по-перше, діагностики й оцінки фінансово-економічних, операційних, техніко-технологічних, ресурсних, маркетингових, інноваційних, організаційних, функціональних, юридичних, структурних та управлінських критеріїв, метою якого є завчасна ідентифікація джерел виникнення, видів і стадій розвитку небезпечних (кризових) для діяльності підприємства проявів; по-друге, своєчасне застосування, у разі об'єктивної необхідності, релевантного каталогу антикризових (стабілізаційних) заходів нейтралізації внутрішніх і зовнішніх факторів (або упередження, захист та протидія їх впливам); по-третє, формування системи рекомендацій і заходів щодо створення конкурентної переваги і забезпечення розвитку підприємства на усіх етапах його життєвого та операційного циклів»*.

У формалізованому контексті детальніша структуризація поняття економічної безпеки підприємства може бути відтворена шляхом авторської модифікації принципу оптимальності Белмана із застосуванням постулатів теорії динамічного програмування. Але це питання разом із визначенням об'єктів і суб'єктів безпеки та наслідків небезпечних проявів є завданням для подальшого наукового дослідження.

Джерела та література:

- 1 Закон України «Про підприємництво».
- 2 Закон України «Про основи національної безпеки».
- 3 Закон України «Про національну безпеку України».
- 4 Алексашенко С., Набууллина Э. Предприятия в переходный период // ЭКО. - 1993. - № 11. - С. 104-117.
- 5 Ансофф И. Стратегическое управление // Под. Ред. Евенко Л.И. Пер. С англ. - М.: Экономика, 1989.
- 6 Афанасьев Р. Державне регулювання процедури антикризового управління. // Підприємництво, господарство і право. - 1999. - № 7. - С. 56-57.
- 7 Бандурка О.М., Духов В.С., Петрова К.Я., Червяков І.М. Основи економічної безпеки: Підручник. - Харків: Вид-во Нац. Ун-ту внутр. Справ, 2003. - 236 с.
- 8 Бим А. Экономическая политика в условиях кризиса государственности и неопределенности реформаторских стратегий. // Вопросы экономики. - 1993. - № 9. - С. 42-57.
- 9 Бобришева-Шкарлет Т.О. Ознаки і критерії кризових явищ у підприємницькій діяльності // Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. Вип. 6 / Відп. ред. С.І.Дем'яненко. - К.: КНЕУ, 2001. С. 118-125.
- 10 Бовыкин В. Новый менеджмент: Управление предприятиями на уровне высших стандартов: Теория и практика эффективного управления. - М.: Экономика, 1997. - 368 с.
- 11 Бондик В. Банкротство предприятий и социально-экономические проблемы развития региона. // Підприємництво, господарство і право. - 2001. - № 4. - С. 109-111.
- 12 Бугай Ю., Козаченко С. Глобализация бизнеса // Бизнес-информ. - 1997. - № 8. - С. 19-21.
- 13 Верхан Петер Х. Теория и практика современной предпринимательской деятельности / Предприниматель. - Минск.: Эридан, 1992. - С. 86-97.
- 14 Вольнский Г. Неплатежи и сокращение инвестиций. // Бизнес-информ. - 1997. - № 6. - С. 23-26.
- 15 Гордеева Ю. Психологические предпосылки успешного предпринимательства //

Підприємство, господарство і право. - 2000. - № 3. - С. 61-63.

16 Економіка України та шляхи її подальшого реформування. Матеріали Всеукраїнської наради економістів, 14-15 вересня 1995 р. - К.: «Генеза», 1996. - 323 с.

17 Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник. - К.: Атака, 2005. - 432 с.

18 Любченко В., Файер Д. Экономическая безопасность Украины и приватизация. // Бизнес-информ. - 1997. - № 1. - С. 28-29.

19 Павловський М.А. Суспільство та економіка перехідного періоду: Шлях України. - К.: Техніка, 1997. - 152 с.

20 Стратегія і тактика антикризисного управління фірмою // Под ред. Градова А.П. - Санкт-Петербург.: Спеціальна література, 1996. - 510 с.

21 Украинский путь к рыночной экономике 1991 - 1995 // Под. Ред. Домбровского М. И Анчака Р. - Варшава.: CASE - Центр социально-экономических исследований, 1996. - 262 с.

22 Экономическая стратегия фирмы // Под ред. А.П.Градова. - СПб.: Спеціальна література, 1995.

Вероніка Худолей

ЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТЕРМІНІВ ПРОВЕДЕННЯ РЕМОНТНО - ПРОФІЛАКТИЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ НАФТОПРОМИСЛОВОГО ОБЛАДНАННЯ

При розробці і встановленні в кожному конкретному випадку циклів технічного обслуговування виходять з умови оптимальності використання обладнання. Критерієм ефективності використання нафтопромислового обладнання можуть слугувати відносні експлуатаційні втрати протягом заданого кінцевого інтервалу часу, які залежать від часу простою обладнання при планово-профілактичному технічному та позаплановому обслуговуванні за цей же період. У загальному вигляді завдання визначення оптимальної періодичності технічного обслуговування можна сформулювати наступним чином.

Для відновлювального нафтопромислового обладнання, що не резервується, із заданим законом розподілу часу безвідмовної роботи $p(t)=P$ необхідно вибрати період проведення технічного обслуговування так, щоб в усталеному режимі роботи за заданих середніх значеннях часу проведення позапланового обслуговування та часу проведення технічного обслуговування відносні експлуатаційні втрати були мінімальними.

Вважається відомою імовірність P виникнення несправності, яка потребує виведення нафтопромислового обладнання i -го ($i=$) типу на ремонт і середня тривалість T такого ремонту.

При перспективному дослідженні завдання оптимізації технічного обслуговування є завданням з обмеженою інформацією про надійність нафтопромислового обладнання, а саме, відомим є математичне очікування часу безвідмовної роботи, а конкретний вид функцій розподілу часу їх безвідмовної роботи невідомий. Згідно з роботами [1,2] у даній ситуації проведення планових попереджувальних профілактик не доцільне.

При дослідженні коротшого планового періоду може бути відомим конкретний вид функції розподілу часу безвідмовної роботи нафтопромислового обладнання i -го типу. В цьому випадку розрахунок періоду між плановими ремонтно - профілактичними обслуговуваннями нафтопромислового обладнання може здійснюватися наступним чином.

Припускаємо, що експлуатація нафтопромислового обладнання i -го типу починається у деякий момент $t=0$ і у цей саме момент призначається проведення планової попереджувальної профілактики через час S . У загальному випадку S